

До спеціалізованої вченої ради
Д 41.086.03 в Національному університеті
«Одеська юридична академія»
65009. Одеса, Фонтанська дорога, 23

В І Д Г У К

офіційного опонента – кандидата юридичних наук,

Ландіної Анни Валентинівни

на дисертацію Бойченка Віталія Петровича

«Кримінально-правова охорона суспільної моралі в Україні:

антропологічний вимір»,

подану на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право

Актуальність теми дослідження. Актуальність, а точніше – злободенність теми дисертації є очевидною оскільки нехтування суспільною мораллю, правовий нігілізм та зловживання правом стали невід’ємним елементом розвитку сучасного суспільства. Злободенність теми дисертації, підтверджена останніми змінами діючого законодавства в контексті ратифікації конвенцій, пов’язаних із розповсюдженням дитячої порнографії та насильством у родині. Отже розвиток проблематики навіть без порівняння з іншими науковими спрямуваннями дослідників, становить для Української держави неабияку цінність.

Незважаючи на значну кількість сучасних досліджень проблеми, дисертанту вдалося визначити проблему кримінальної відповідальності за злочини проти суспільної моралі в контексті антропологічного підходу.

Це позитивно характеризує здобутки дисертації В.П. Бойченка, свідчить про наступність теоретичних роздумів та практичних висновків, оскільки формування Одеської школи права розпочалося саме за часів директора

Рішельєвського ліцею Олександра Богдановського із його людиноцентристським дослідженням «Молоді злочинці», отримало свій розвиток у працях Євгена Стрельцова, Олександра Козаченка, Вячеслава Тулякова, знайшло послідовника в особі здобувача.

Суспільна мораль та моральність є основним об'єктом посягання у контексті розвитку безпеки та охорони особи, суспільства, держави. Тому дисертаційне дослідження Бойченка В.П. є надзвичайно актуальним не лише з позицій кримінально-правових, але і позицій державницьких.

Видається, що цілком достатньо навіть цього звернення до антропологічного контексту у кримінальному праві, щоб дослідження було потрібним. Хоча актуальність можна доповнювати й іншими пунктами, такими як необхідність розвитку сучасної кримінальної політики, систематизації процесів криміналізації аморальних вчинків, побудови цілісної картини тощо, і, звичайно, проблемами охорони суспільних відносин, держави та потерпілого.

Отже, вибір здобувачем теми дослідження зумовлений її актуальністю та вагомим практичним значенням опанування кримінально-правових проблем, що пов'язані з розробкою теоретичних засад кримінальної відповідальності за окрему систему спеціальних норм у антропологічному контексті.

Достовірність та обґрунтованості наукових здобутків, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації В.П. Бойченком, видаються достатньо обґрунтованими, оскільки автором опрацьовано численну кількість літературних джерел, присвячених аналізованій проблематиці. При цьому автор висвітлив ті чи інші позиції вчених, проаналізував ступінь їхньої аргументованості та виклав своє ставлення до поглядів інших дослідників на проблеми кримінально-правової охорони моральності у антропологічному вимірі.

При написанні роботи автор проаналізував достатню кількість джерел (258 найменувань), ґрунтовно та відповідно до мети дослідження опрацьовав праці не лише вітчизняних, але і іноземних учених, що охоплюють досліджувану проблематику. При цьому здобувач не обмежився ідеями, що

перебувають у науковому обігу в межах кримінального права, але також звертався до праць з філософії та теорії права, соціології, психології, міжнародного права, кримінології, що збагатило роботу. Це дозволило йому вирішити важливе наукове завдання, надати відповіді на актуальні і вагомі питання, вирішення яких має важливе значення для практики, сформулювати обґрунтовані пропозиції, висновки й рекомендації.

Методологічна база дисертації відповідає вимогам, що висуваються до сучасних досліджень у сфері гуманітарних наук та свідчить про кваліфіковане використання методологічного інструментарію для вирішення поставлених завдань. Методологічну основу дослідження становлять закони і категорії діалектики як універсальної філософської системи пізнання явищ. У дисертації були застосовані загально-філософські, загально-наукові та конкретно-наукові методи. 1) догматичний (формально-юридичний) метод (ґрунтується на використанні правил формальної логіки для пізнання права) використовувався при аналізі юридичних конструкцій складів злочинів, передбачених ст.ст. 297-304 КК України, а також при аналізі зазначених норм і визначенні змісту юридичних термінів, що вживаються в цих нормах; 2) метод системного аналізу використовувався для характеристики елементів і ознак складів злочинів, передбачених ст.ст. 297-304 КК України; 3) метод порівняльного правознавства застосовувався при дослідженні законодавчої регламентації питань кримінальної відповідальності за злочини проти моральності в кримінальному законодавстві держав різних правових родин; 4) метод опитування використовувався при інтерв'юванні фахівців у галузі права; 5) соціологічний метод застосовувався при опрацюванні статистичних даних; 6) юридико-антропологічний метод застосовано в усій роботі для виявлення особистісних факторів криміналізації та правореалізації стосовно злочинів проти суспільної моралі.

Нормативна основа дослідження представлена Кримінальним кодексом України, Конституцією України, деклараціями, конвенціями ООН, матеріалами Конгресів ООН, рекомендаціями Комітету міністрів Ради Європи, міжнародно-

правовими актами, ратифікованими Україною, законами України, указами Президента України, актами Кабінету Міністрів України, актами законодавства деяких зарубіжних країн, історико-правничими документами (підрозділи 1.3, 2.2, 3.1).

Це свідчить про достатній рівень обізнаності дисертанта у питаннях, які ним досліджуються, та забезпечує відповідний рівень обґрунтованості зроблених ним висновків і пропозицій

Здобувач, з точки зору окресленої теми, правильно визначив та сформулював об'єкт та предмет дослідження, продемонстрував знання методів наукового пізнання, що позитивно відбилося на повноті та всебічності дослідження, достовірності здобутих наукових результатів, їх науковій обґрунтованості, новизні розроблених теоретичних висновків і науково-практичних рекомендацій, винесених на захист. Так, об'єктом дослідження є правовідносини у сфері кримінально-правового захисту моральності з точки зору їх реалізації на різних рівнях кримінально-правового регулювання.

Мета і завдання дослідження сформульовані у відповідності з темою дисертаційного дослідження. Загальний аналіз наукової праці, висновків за підрозділами та загальних висновків дозволяє стверджувати, що заявлені завдання дисертантом було виконано, а поставлену мету – досягнуто. В результаті проведеного дослідження В.П. Бойченком поглиблено сучасні уявлення про ефективність застосування антропологічного методу при вивченні злочинів проти моральності, розроблено концептуальні засади кримінально-правової протидії злочинам проти моральності і на цій основі сформульовано пропозиції, спрямовані на удосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність.

Новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, полягає в тому, що робота є першим у вітчизняній науці кримінального права спеціальним комплексним дослідженням антропологічних основ кримінально-правової політики забезпечення безпеки суспільної моралі в сучасній юридичній доктрині та кримінальному

законодавстві України. На підставі проведеного дослідження було обґрунтовано положення і висновки, які є новими для науки кримінального права.

Так, заслуговує на увагу зміст методик антропологічного дослідження у кримінальному праві. Методика антропологічного дослідження кримінально-правової норми Загальної частини Кримінального кодексу України базується на використанні знань про суб'єкта кримінальної відповідальності для притягнення та індивідуалізації відповідальності.

Методика антропологічного дослідження кримінально-правової норми Особливої частини КК України пов'язана з вирішенням питання, наскільки диспозиція складу злочину та його санкція відповідає людиноцентристському підходу, офіційно вираженому в усталеному переліку основних прав та свобод людини та практиці Європейського суду з прав людини.

Цікавою є позиція автора щодо визначення мети антропологічного аналізу злочинів проти суспільної моралі як з'ясування ступеня дотримання умов сталого розвитку людини і суспільства за допомогою методів кримінально-правового впливу. Антропологічний аналіз кримінально-правової норми повинен у процесі вивчення генези та стану норми виявити її відповідність ідеології кримінального закону, адекватність правової форми та ефективність обмежень. З одного боку, суспільна мораль та моральність повинні бути відображені у приписах кримінального закону. З іншого боку, мораль описує певні табу та загальнолюдські заборони, які реалізуються у більш широкому інформаційному сенсі, ніж кримінально-правові

Слушною є думка, що кримінально-правові норми, які охороняють суспільну мораль, отримали сучасну антропологічну інтерпретацію внаслідок людиноцентристської практики Європейського суду з прав людини із захисту прав жертв зловживань владою. Ці потреби в новій ідеології кримінально-правової охорони ґрунтуються на гуманістичних принципах розвитку інформаційного суспільства, необхідності підвищення ефективності засобів кримінально-правового захисту населення від злочинів проти суспільної моралі.

Важливо наголосити, що дослідження проведено на стику вітчизняного кримінального права кримінології та юридичної антропології. Без такого підходу взагалі неможливо пізнати проблематику злочинів, що вивчаються. Цікавими є і розроблені дисертантом пропозиції щодо декриміналізації окремих положень КК України.

Положення та висновки, сформульовані в дисертації, окрім теоретичного, мають також **практичне значення**, яке полягає в тому, що викладені в дисертації висновки й рекомендації стосовно кримінально-правової охорони моральності можуть бути використані у таких сферах:

– *науково-дослідницькій* – для подальшого дослідження проблем протидії злочинам проти моральності із застосування антропологічного методу;

– *нормотворчій* – для подальшого вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність за злочини проти моральності;

– *правозастосовній* – під час реалізації кримінально-правової політики у сфері кримінально-правової охорони моральності (акт впровадження результатів дослідження в практик діяльності Асоціації слідчих суддів України від 1 лютого 2021 року);

– *у навчальній* – під час викладання кримінального права України, підготовки відповідних розділів підручників, навчальних посібників і відповідних розділів науково-практичних коментарів законодавства про кримінальну відповідальність.

Повнота викладу наукових положень, висновків, рекомендацій, сформульованих у дисертації, авторефераті та опублікованих працях. Основні положення і результати дисертації викладено в 11 наукових працях, серед яких 5 наукових статей опубліковано у фахових виданнях, перелік яких затверджено МОН України, 2 статті – у зарубіжних періодичних виданнях, а також 4 тези доповідей на науково-практичних конференціях.

Результати дослідження належно апробовані.

Вивчення дисертації та автореферату дисертації **«Кримінально-правова охорона суспільної моралі в Україні: антропологічний вимір»**

надає підстави для висновку про **ідентичність їх змісту**. Дисертацію та її автореферат оформлено відповідно до встановлених МОН України (наказом від 12.01.2017 № 40) вимог, викладено літературною мовою, науковим стилем, їхні тексти практично позбавлені граматичних та орфографічних помилок.

Оцінка змісту дисертації, її оформлення та наукова новизна роботи.

Наукове дослідження складається зі вступу, 3 розділів, що містять 7 підрозділів, висновків, списку використаних джерел (258 найменувань) та додатків. Загальний обсяг дисертації складає 215 сторінок, з них основного змісту – 165 сторінок. Логічно побудована структура дисертації дозволила автору послідовно розглянути всі окреслені питання.

Перший розділі **«Теоретичні основи антропологічного дослідження суспільної моралі як об'єкта кримінально-правової охорони»** присвячений загальнометодологічним проблемам дисертаційного дослідження.

Автором зазначається, що суспільна мораль – це категорія суспільного значення, а моральність – категорія індивідуального значення, що являє собою, насамперед, внутрішнє ставлення, визнання, міру реалізації норм моралі окремою людиною. Мета кримінально-правової охорони суспільної моралі полягає у забезпеченні функціонування державної системи захисту моральних засад, наративів та цінностей, спрямованих на економічно, психологічно та соціально здоровий спосіб життя. Під моральною безпекою взагалі розуміється стан захищеності та стійкості основних джерел життєдіяльності та психічного і психіатричного самопочуття індивідів від суспільно небезпечних загроз.

Автором було обґрунтовано твердження про те, що методологія антропологічного дослідження кримінально-правової норми Особливої частини КК України пов'язана з вирішенням питання, наскільки диспозиція складу злочину та його санкція відповідає людиноцентристському підходу, офіційно вираженому в усталеному переліку основних прав та свобод людини та практиці Європейського суду з прав людини. Мається на увазі комплекс норм, спрямованих на нейтралізацію негативного впливу мережевих факторів у інформаційному суспільстві, охорону традиційних цінностей від проявів

пропаганди культу насильства та жорстокості, порнографії, хейтерства та булінгу, расової та національної ворожнечі, актів дискримінації, який формує сукупність злочинів проти моралі.

Другий розділ **«Злочин, покарання та суспільна мораль: правовий та антропологічний вимір»** присвячений аналізу кримінально-правової політики протидії злочинам проти суспільної моралі та моральності у кримінально-правовій доктрині та законодавстві України.

Автором вказується, що суспільна мораль є комплексним регулятором у системі сучасного соціального контролю, що забезпечує взаємні обов'язки держави, суспільства та особистості з приводу їх нормального функціонування. Межі ж втручання держави в особисте життя, особливості відповідальності за девіантну поведінку, гарантії прав, свобод, обов'язків, безпеки особистості, соціуму та держави визначаються завдяки пануючим в суспільстві моральним цінностям та політичним настановам

Заслуговує на увагу позиція дисертанта, що ідеологія взаємної відповідальності громадянина і держави, розглянута на прикладі генези злочинів проти суспільної моралі реалізується тоді і остільки, коли і оскільки держава не просто захищає громадян системою правових приписів-регуляторів, але і несе відповідальність, якщо хто-небудь такі приписи порушив.

Цікавою є висловлена здобувачем думка, що під кримінально-правовою охороною моралі в антропологічному сенсі розуміються заходи із забезпечення безпеки існуючих суспільних відносин та інтересів і утримання громадян від злочинних посягань шляхом визначення в кримінальному законі шкідливих для особи, суспільства та держави правопорушень і встановлення за їх вчинення кримінальних покарань та інших заходів кримінально-правового впливу.

У третьому розділі **«Шляхи оптимізації чинного кримінального законодавства України у протидії злочинам проти суспільної моралі»** розглядаються шляхи оптимізації кримінально-правової охорони суспільної моралі.

Так, у межах аналізу доктринальних положень розвитку охорони суспільної моралі автором було визначено, що при вирішенні питань криміналізації/декриміналізації злочинів проти суспільної моралі до питань антропологічного аналізу норми Особливої частини КК України має бути здійснено вирішення питань щодо відповідності диспозиції та санкції норми правилам адекватності меж втручання та пропорційності покарання й інших правових заходів з точки зору Європейської конвенції з захисту прав людини та практики ЄСПЛ; сенсом та можливістю руйнації міжособистісних відносин в результаті застосування норм права щодо захисту суспільної моралі.

На основі здійсненого дослідження проблем кримінально-правової охорони суспільної моралі в Україні у антропологічному вимірі автор вніс пропозиції щодо редагування змісту статей 301, 302 та 303 КК України.

У цілому позитивно оцінюючи рецензовану працю, звернемо увагу на окремі **зауваження**, спірні положення, які, на наш погляд, потребують або додаткової аргументації, або спеціальних пояснень під час захисту дисертації

1. Автор пише, що основою для визначення співвідношення суспільної моралі та суспільної моральності має бути законодавчо закріплена позиція. Визначивши, що суспільна мораль – цілісна система етичних норм, правил поведінки, що склалися у суспільстві, та закріпивши в рамках КК України об'єктом кримінально-правової охорони моральність, впливає, що законодавець виходив з того, що мораль – це суспільні відносини, які покликані реалізувати собою моральні норми та яким злочини проти моральності завдають шкоди. З нашої точки зору, ця позиція потребує коригування, оскільки саме порядок охорони моральності убезпечує розвиток криміналізації відповідних складів. Дійсно існує точка зору про ідентичність змісту понять мораль та моральність. І автор по тексту роботи також не розмежовує ці поняття, хоча і говорить про це у дослідженні. Тож хотілося б почути думку автора з приводу розмежування понять «мораль» та «моральність».

2. Говорячи про суспільну мораль як об'єкт злочину, дисертант вказує, що родовим об'єктом злочинів проти суспільної моралі є суспільна мораль. Але далі, на с. 114 він вказує, що об'єктом кримінального правового впливу на правопорушення проти моралі є суспільні відносини. Виходячи з цього, виникає питання як автор розуміє поняття загального об'єкту злочину в цілому?

3. Аналізуючи законопроект «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Ланцаротської Конвенції)», автор, на жаль нічого не каже про надмірну криміналізацію діянь, передбачених у статті 301² «Проведення видовищного заходу сексуального характеру за участю неповнолітньої особи» КК України, оскільки визнання «видовищним заходом сексуального характеру публічного показу у будь-якій формі продукції сексуального характеру або сценічних дій, метою яких є втілення сексуальних дій» не надає можливості чіткого відмежування діяння у цьому складі від порнографії. Чи може автор висловити своє ставлення до такого формулювання?

4. Пропозиція декриміналізації ч.1 ст.303 КК України потребує додаткового обґрунтування, оскільки примушування особи до зайняття проституцією з використанням обману, шантажу чи уразливого стану цієї особи, або із застосуванням чи погрозою застосування насильства є суспільно-небезпечним діянням, яке посягає як на моральні основи життєдіяльності суспільства, так і на особистість, її статеvu, фізичну та психологічну недоторканість, і є по суті сексуальною експлуатацією. Крім того, з урахуванням положень Стамбульської конвенції РЄ про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами від 11 травня 2011 року повинне бути криміналізоване. Яким чином, на думку здобувача, може бути забезпечений захист повнолітніх осіб від посягання на їх недоторканість у контексті примушування до зайняття проституцією?

5. Ми критично відносимося до аргументації та пропозицій дисертанта щодо виправдання розповсюдження сексуального контенту, враховуючи право на недоторканність приватного життя (ст.8 Конвенції), право на свободу вираження (ст.10), право власності на продукти авторського права (ст.1 Першого протоколу). Платний контент є основою діяльності значної кількості веб-сайтів та не може слугувати підставою для відповідальності, стверджує автор. Але кримінальне право побудовано на сталій ідеології, пов'язаній із приматом загальнолюдських цінностей та пресвітеріанським підходом. Не впевнені, що порушення концептів традиційної моральності піде на користь розвитку кримінального права.

6. В роботі не отримало належного розвитку питання розмежування злочинів проти громадського порядку та злочинів проти суспільної моральності (моралі). Було б доцільно, якщо б здобувач у процесі захисту розповів, яким чином це питання розглядає Робоча група з реформи кримінального права, які міркування розробників знайшли відгук у авторській позиції.

Але висловлені зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку рецензованого дослідження, оскільки більшість із них належить до спірних і не торкаються основних, концептуальних положень дисертації, а частина з них – мають рекомендаційний характер. Дисертаційне дослідження Бойченка Віталія Петровича відповідає напряду спеціальності і являє собою завершену науково-дослідну роботу, в якій отримані нові, науково обґрунтовані результати, що вирішують конкретне наукове завдання та сприятимуть подальшому розвитку науки кримінального права, можуть бути використані при удосконаленні чинного Кримінального кодексу України.

Проект автореферату дисертації відповідає змісту дослідження та належним чином відображає його основні положення та результати.

Все зазначене дає достатні підстави для наступного висновку:

Висновок

Висловлені зауваження стосуються переважно спірних, дискусійних питань, певної незавершеності чи неповноти розгляду окремих питань теми

дисертації, є передумовою дискусії в ході захисту і не впливають на загальну позитивну оцінку роботи, яка є самостійним комплексним дослідженням з актуальної теми, має науково-теоретичне й практичне значення, містить наукові положення, які є новим вирішенням конкретної наукової проблеми, та сприяє вдосконаленню кримінального законодавства у сфері протидії екстремізму в Україні.

Робота повністю відповідає вимогам п. п. 9, 11, 13 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567, та наказу Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації». Тому автор дисертації **«Кримінально-правова охорона суспільної моралі в Україні: антропологічний вимір»** Бойченко Віталій Петрович за умови успішного публічного захисту заслуговує на присудження йому наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право.

Офіційний опонент –

Старший науковий співробітник
відділу проблем кримінального
права, кримінології та судоустрою
Інституту держави і права
імені В.М. Корецького НАН України,
кандидат юридичних наук

ЛАНДІНА Анна Валентинівна

05 травня 2021 року

